

Trestní stíhání pachatelů zločinů spáchaných během ruské invaze na Ukrajinu

prof. JUDr. PhDr. Ivo Šlosarčík, Ph.D., LL.M.

7. 2. 2023

V Evropské unii probíhá intenzivní politická debata o možném trestním postihu činů spáchaných během ruské invaze na Ukrajinu. Tato debata zahrnuje dva strukturálně odlišné druhy odpovědnosti – prvním je odpovědnost Ruské federace za mezinárodní zločiny a druhým odpovědnost jednotlivců za jednání kriminalizované mezinárodním (a někdy i unijním) právem. Debata o odpovědnosti Ruské federace zde naráží na omezení způsobené vágností mezinárodních pravidel, a soustřeďuje se proto spíše na rozpracování obecných protiruských sankcí na unijní i státní úrovni. Pro trestní stíhání jednotlivců má mezinárodní právo k dispozici propracovanější právní rámec i několik forem soudů (Mezinárodní trestní soud, ad hoc mezinárodní trestní soudy, smíšené trestní tribunály, vnitrostátní soudy). V současnosti unijní státy ani instituce konkrétní soudní platformu nepreferují, ale soustřeďují se na vybudování dostatečně robustního institucionálního a expertního základu pro sběr důkazů o zločinech páchaných během ruské invaze.

Doporučení:

- Při zachování politické podpory záměru potrestat osoby trestně odpovědné za zločiny páchané během ruské agrese vůči Ukrajině by Evropská unie měla ponechat otevřenou otázku preferované soudní platformy. Kromě mezinárodních soudů (MTS, ad hoc trestní tribunál pro Ukrajinu) by měla být zvažena i možnost smíšeného trestního tribunálu, propojujícího ukrajinské a mezinárodní soudnictví.
- Evropská unie i Česká republika by měly dále podpořit sběr důkazů a budování dostatečně robustních institucí pro vyšetřování probíhající na ukrajinském území.
- Česká republika by neměla opomenout ani možnost, že stíhání zločinů spáchaných na Ukrajině může proběhnout rovněž před českými soudy, anebo že bude Česká republika požádána o vydání osob nacházejících se na jejím území.

Kdo a jak je odpovědný za ukrutnosti na Ukrajině?

Unijní státy i instituce deklarovaly úmysl potrestat pachatele ukrutností páchaných ruskými vojsky na Ukrajině od počátku ruské invaze. Kromě politických prohlášení (rezoluce Evropského parlamentu o Rusku jako státním sponzoru terorismu, projev předsedkyně Evropské komise, závěry Evropských rad) přikročila Evropská unie a unijní země i ke konkrétním krokům (podnět Mezinárodnímu trestnímu soudu k vyšetřování z března 2022, ustavení společných vyšetřovacích týmů, rozšíření pravomocí Eurojustu). Politická debata spojená o odpovědnosti za zločiny spáchané během invaze nicméně často směšuje odlišné režimy odpovědnosti i používanou terminologii, což snižuje důvěryhodnost i předvídatelnost chování zapojených aktérů.

Mezinárodní právo totiž důsledně rozlišuje mezi odpovědností států a odpovědností jednotlivců za mimořádně závažná porušení mezinárodního práva (mezinárodní zločiny); může sice jít o souběžnou odpovědnost za totožné jednání, ale právní režim odpovědnosti států a jednotlivců je přesto odlišný. Rozdílný je rovněž právní rámec, procedury, instituce a sankce, které jsou k dispozici. Občas se liší i používaná terminologie.¹

Odpovědnost státu a limity jejího vymáhání

Odpovědnost státu za mezinárodní zločin je zvláštní forma odpovědnosti státu za porušování mezinárodního práva. Katalog sankcí, které jsou zde k dispozici, je odlišný od sankcí vůči jednotlivcům – již proto, že stát nemůžete např. zavřít do vězení. Hlavním problémem zde je neexistence jednotné „velké“ a všeobecně akceptované mezinárodní smlouvy, která by definovala pravidla pro odpovědnost států. Proto se mezinárodní pravidla opírají zejména o obyčejové právo, principy mezinárodního práva, mezinárodní soft-law nebo dokonce o vnitrostátní legislativu (která může např. prohlásit konkrétní stát za entitu podporující terorismus). Neshody se v praxi objevují zejména u možnosti přičíst protiprávní chování zvláštních skupin osob (politici, vojáci, polovojenské jednotky, dav) konkrétnímu státu, ale rovněž možnosti postihnout nejen stát samotný, ale i rozličné subjekty nějak navázané na stát páchající mezinárodní zločin.

Typickou mezinárodní soudní platformou pro určení odpovědnosti státu je Mezinárodní soudní dvůr (MSD). Přímou intervenci MSD nicméně omezuje požadavek, aby s řízením souhlasily obě strany sporu, což je v případě Ruska stěžejně představitelné. Toto procesní omezení je možné někdy vyřešit předběžným souhlasem s řešením vzájemných sporů před MSD obsaženým v některých mezinárodních smlouvách, včetně Úmluvy o zabránění a trestání zločinu genocidia, ratifikované Ruskem i Ukrajinou. Paradoxně tak již jeden rusko-ukrajinský spor týkající se ruské invaze MSD již řeší; nejde ale o určené odpovědnosti Ruska

---

¹ Římský statut Mezinárodního trestního soudu např. operuje s pojem genocida, zatímco klíčová mezinárodní úmluva z roku 1948 a české trestní právo používá pojem genocidium (§400 TZ); unijní právo používá termín terorismus či teroristické trestné činy (rámcové rozhodnutí o terorismu), zatímco český trestní kodex rozlišuje mezi teroristickým útokem (§ 311) a terorem (§312 TZ).

za zločiny spáchané na ukrajinském území, ale o právní krok iniciovaný ukrajinskou stranou s cílem bránit se ruské argumentaci údajnou ukrajinskou genocidou ruskojazyčného obyvatelstva jako ospravedlnění ruské agrese vůči Ukrajině.²

Zkušenosti s postihem jednotlivců v mezinárodním trestním právu

Odpovědnost jednotlivců za zločiny podle mezinárodního práva je v podstatě internacionalizovanou podobou trestního řízení, kde jsou rovněž sankce a procesní postupy inspirované vnitrostátním trestním právem. Pro stíhání zločinů podle již v současné podobě mezinárodního práva existuje několik soudních platforem. Jejich společným znakem je omezený katalog trestaných aktivit (genocida, zločiny proti lidskosti, válečné zločiny, agrese) i subsidiarita mezinárodního stíhání, které nastupuje až tehdy, když pachatele nejsou schopné nebo ochotné řádně stíhat a potrestat standardní vnitrostátní soudy.

Nejnámější institucí je Mezinárodní trestní soud (MST). Před jeho vznikem existovaly i ad hoc vytvořené mezinárodní trestní tribunály (pro bývalou Jugoslávii či pro Rwandu) nebo smíšené tribunály propojující vnitrostátní a mezinárodní soudnictví (Libanon, Kambodža, Sierra Leone, Východní Timor). Do stíhání zločinů podle mezinárodního práva se mohou zapojit i čistě vnitrostátní soudy, pokud jejich stát kriminalizuje chování trestné podle mezinárodního nebo unijního práva. Hodná připomenutí je rovněž skutečnost, že Soudní dvůr EU (SDEU) v Lucemburku nemá pravomoc rozhodovat o vině a trestu za kriminální chování žádné osoby, ale může ovlivnit chování soudů unijních zemí prostřednictvím svých odpovědí na jimi položené otázky na výklad unijního práva. Evropský soud pro lidská práva (ESLP) ve Štrasburku pak kontroluje, zda vnitrostátní soudy v trestním řízení (anebo i jiné státní orgány např. při extradici) respektují evropské standardy pro řádný soudní proces.

Společný záměr a mnohost soudních platforem

Politická prohlášení unijních aktérů dosud žádnou z možných soudních platforem nepreferují. Výhodou Mezinárodního trestního soudu je usazený a předvídatelný právní rámec, včetně katalogu stíhatelných zločinů, procesních pravidel, anebo určení trestní odpovědnosti politického a vojenského velení. Další výhodou je rovněž existence expertního a logistického zázemí soudu. Užitečnost MTS naopak oslabuje kritika ze strany mnoha mezinárodních aktérů (USA, Číny ale např. i mnoha afrických států), stejně jako skutečnost, že se MTS doposud zabýval pouze jednotkami kauz ročně. Ukrajina ani Rusko Římský statut MTS neratifikovaly, ale Ukrajina jednostranně přijala pravomoc MTS stíhat zločiny spáchané na ukrajinském území. Naopak všechny unijní země pravomoc MTS plně akceptovaly.

Výhodou i nevýhodou nově ustaveného mezinárodního nebo smíšeného tribunálu je možnost „ušít jej na míru“ současnému konfliktu. Parametry tribunálu tak mohou odrážet specifika vyšetřovaných zločinů (např. útoky na energetickou infrastrukturu), zapojení polovojských

---

² Allegations of Genocide under the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Ukraine v. Russian Federation).

jednotek i obecnější politického kontextu konfliktu. Na druhou stranu mohou vyjednávání o detailech fungování tribunálu jeho ustavení oddálit, nebo dokonce jeho vzniku zcela zabránit. Protože není pravděpodobné (kvůli ruskému nebo čínskému vetu) jeho ustavení prostřednictvím rezoluce Rady bezpečnosti OSN, nový mechanismus by musel mít základ v mezinárodní smlouvě (vyžadující ratifikaci), nebo v právním aktu EU (omezené ale principem přenesených pravomocí). Součástí případné dohody ukončující ruskou agresi se ale naopak může stát amnestie pro vybrané kategorie pachatelů.

V současnosti unijní instituce debatami o nejvhodnějším trestním soudu a jeho procesními detaily přilíší mnoho politické energie nespoteřevávají. Místo toho se soustředí na budování dostatečně robustní struktury pro sběr důkazů pro účely případného stíhání v budoucnosti. V roce 2023 se to ale může snadno změnit. S přihlédnutím na množství potenciálních kauz se jakýkoliv soud (MTS, ad hoc mezinárodní tribunál, smíšený tribunál) a jiné politické instituce budou muset rozhodnout, zda se soudní aktivita soustředí na stíhání nejvíce exponovaných osob (i za cenu jejich souzení in absentia), nebo své zdroje rozloží mezi různé druhy pachatelů (např. jako tribunál pro ex-Jugoslávii soudící „reprezentativní“ skupinu pachatelů, od táborových dozorců, přes vojenské velitelé, až po vrcholné politiky). Může dojít rovněž k neformálnímu rozdělení agendy mezi jednotlivé druhy soudů. Debata o vhodné soudní platformě nebo platformách by ale zejména neměla zastínit význam unijní podpory předsoudních fáze mezinárodní reakce za spáchané zločiny nebo snahy o pomoc obětem trestné činnosti.

Odpovědnost vyvodit odpovědnost, aneb politické závazky České republiky

Podpořit mezinárodní, unijní i ukrajinské instituce pro sběr důkazů a vyšetřování zločinů spáchaných během ruské invaze a zachovat si otevřenost pro budoucí podporu konkrétní soudní platformy by měla rovněž Česká republika.³ Česká republika by přitom neměla opomenout ani možnost, že stíhání zločinů spáchaných na Ukrajině může probíhat před českými soudy, anebo že bude Česká republika požádána o spolupráci při sběru důkazů nebo vydávání stíhaných osob. Ve svém programovém prohlášení k předsednictví Rady EU v roce 2022 česká vláda uvedla, že mezi její priority bude patřit podpora odolnosti demokratických institucí a právního státu uvnitř i vně EU. Ve světle zločinů páchaných během ruské invaze na Ukrajině by přitom bylo záhodno, aby Česká republika tuto prioritu byla schopna sledovat i v delším časovém horizontu.

---

³ Zde může Česká republika nabídnout i zkušenost s participací v mezinárodních trestních soudech, kde např. soudce Robert Fremr působil jako soudce Mezinárodního trestního soudu (a dokonce v letech 2018-2021 jako jeho místopředseda) i jako soudce Mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu.